

COLOCVIALITATE ȘI DEMERS

Dr. hab. în filologie

ION CIOCANU LA 70 DE ANI

Născut la 18 ianuarie 1940. Filolog, domeniul științific: critică și cronică literară, cultivarea limbii. Dr. hab. în filologie (2001).

Înainte de a fi plăcere, vocație sau orgoliu de creație, critica literară (și scrisul, în genere) este pentru Ion Ciocanu o datorie, un act de conștiință civică, morală. Ca și cititul. Criticul citește și comentează mânat, parcă, de un angajament inexorabil. Neobosit, înghițind de-a valma texte de cele mai variate registre și valoare, ai zice că lectura și scrisul sunt pentru el revanșa și asumarea răspunderii în fața științei de carte pentru zeci și zeci de generații de strămoși analfabeți. Printr-o mistică a presupunerii, am putea vorbi și de niște reflexe și compensări psihologice ale nefastului an 1946, care a coincis, întâmplător, cu primul său an de școală. Atunci, am crede, în conștiința copilului de numai șase ani s-a produs o dedublare a realității, o suprimare a spectrului necruțător al foamei reale prin substituția cu un pantagruelic festin al cărții.

Trecând însă din planul supozițiilor speculative în cel al realității, adevărul pare să fie cu totul altul. Ion Ciocanu face parte din primele promoții postbelice de elevi care nu au trecut prin școala românească. Cele zece clase de studii primare și medii ale sale coincid cu cel mai sumbru deceniu din istoria învățământului postbelic din fosta R.S.S.M. Sunt anii unei agresive și primitive politici de dislocare a oricăror urme ale trecutului imediat românesc și de impunere brutală, pe toate planurile și cu toate mijloacele, a ideologemelor sovietice. Acest program de spălare a creierilor și de sovietizare a conștiințelor, ca orice acțiune propagandistică de partid, poartă alura unei inițiative pretins umaniste, de culturalizare a maselor, de iluminare a minților autohtone, “întunecate” prin definiție (piesa reprezentativă a acestei perioade poartă un titlu emblematic “Lumina” de Andrei Lupan). Cu timpul, instrumentele de drămluire a “omului nou” se vor rafina, ca și “făurarii”. La început însă se lucrează cu ceea ce este mai la îndemână – arsenalul

rudimentar, de cavernă, al “Gramaticii” lui I.D.Ciobanu cu o ortografie aberantă și un lexic imposibil, literatura primitivă a “clasicilor primelor cincinale”, cărora li s-au alăturat scriitorii basarabeni “amici ai URSS” încă din anii ’30 (a fost și o asociație legală pe atunci cu acest titlu) și “Cursul scurt al istoriei PC(b)R” al lui Stalin, cu proiecțiile sale obligatorii asupra întregii istorii a R.S.S.M. parcursă, de-a lungul timpurilor, de la maimuța lui Charles Darwin până la activistul de partid sovietic.

Una din sarcinile declarate ale noii puteri fiind reeducarea și educarea “omului nou”, o paideutică agresivă, voluntaristă, totalitară se insinuează în habitatul de fiecare zi. Toți învață, toată lumea exultă lumina binefăcătoare a cărții. De râvna științei de carte este deopotrivă cuprinsă “nepoțica” (fidelă apelului leninist: “Învățați, învățați și iar învățați”) și “bunicuța”. Titlul unei poezii de L. Deleanu este înduioșător prin pilda sa de inițiativă pedagogică deschizătoare de orizonturi luminoase – “Nepoțica învață carte pe bunica”. Dezlegarea buchiilor este ceva de domeniul revelației divine. Altfel nici că se putea. Fără posesiunea acestei taine cum ar fi ajuns bunicuța să citească “Țăranul sovietic” și să se lumineze de prefacerile și binefacerile noii Patrii Socialiste? În fond, aceasta este ținta reală a “învățării” – accesul, “cuminecarea” și, în ultimă instanță, asocierea la “adevărurile” biruinței depline și definitive a socialismului, decretate de dumnezeul partinic-Tată și multipli săi apostoli ai propagandei comuniste.

Această încredere deplină în puterea cărții, convingerea că anume cartea (și, poate, numai cartea) mijlocește adevărul, s-a înșurubat adânc în mințile copiilor de țărani ai primului deceniu postbelic. Atâta numai că, ulterior, unii au căutat și au găsit acest adevăr în manualele de istorie a PCUS și în cele de materialism istoric și comunism științific, iar alții l-au căutat și l-au găsit în cărțile de literatură, în operele, descoperite târziu de tot, ale clasicilor naționali (Dumitru Matcovschi mărturisea într-un interviu că l-a citit pe Eminescu abia în clasa a zecea). Aceeași râvnă pentru carte, aceeași pasiune pentru adevăr, dar cu rezultate diferite, contrare chiar, ireductibile. Toți au preluat instrumentele și patosul noului “iluminism” cu retorica “licbezului” (lichidarea analfabetismului) și imperativul culturalizării maselor ca sarcină “patriotică” imediată, cu elogiul cărții și al cititului, cu pledoaria ardentă pentru binefacerile instruirii. Dacă buchia acestui comandament ascundea un sens firesc, de înnobilitate interioară a omului, spiritul său era pătruns de o viclenie ideologică soră cu cinismul. Ținta reală a răspândirii științei de carte era manipularea și îndocrinarea. Dincolo de masele “luminate” de litera tiparului se profila, urcând în slavă, figura “omului nou”, copia fidelă a “iluminatului” ex officio – activistul de partid. Astfel, cultul pentru învățătură, gustul cititului deschidea simultan o dublă finalitate și se deschidea pentru copiii de țărani din școlile de după război într-o dublă șansă. Unii au îmbrățișat cu ardoare calea indicată de partid și au devenit, la rândul lor, noii ei profeți, roțițe ale imensului aparat de propagandă sovietică. Alții au

mers pe buchia campaniei de culturalizare, angajându-se într-un fel de apostolat “poporanist”, găsind cititului un rost mai înalt decât cel al îndoctrinării, încercând să transmită aceluiași “mase” alt mesaj al cărților, unul sincronizând cu fondul adânc al ființei naționale.

Vigilența partidului nu a fost niciodată zadarnică. Ipocrizia mistificărilor ideologice despre o “țară necuprinsă, în care omul atât de liber răsuflă” și-a regăsit în subsidiar, în ciuda represiunilor de tot felul, dublura antinomică – un “spiriduș” diversionist, asumându-și cu șiretenie de mască rolul recuperatorului de sensuri. Buchiei apăstate, scrisului “corect”, *cu viclenie de metodă*, i-a răspuns adesea, din cele mai neașteptate colțuri ale conștiinței colective, o sprintară, “ingrată”, peniță, improvizând jocul mimului, folosind subterfugi-ul îngânării și tertipul subtextului, disclocând adevărurile sacrosancte ale dogmelor de partid prin repunerea lor în datul realității și al bunului-simț. Școala sovietică de după război a “călit” o nomenclatură sovietică națională suficient de obedientă față de regim, dar, în același timp, a stimulat, prin promovarea constantă și invariabilă a minciunii, într-un mediu intransigent față de orice manifestări de libertate, o formă insolită de nonconformism – mularea dezacordului pe o falsă și, am spune perfidă cu inocență, poziție de adeziune. Ce a făcut Petru Cărare în jeluirile “unuia din pieile roșii” (ciclul “Din jungla capitalismului)? Nimic altceva decât să mimeze clișeele propagandei oficiale despre soarta ingrată a indienilor din America. Nu e de mirare că sensul subversiv al “Săgeților” a scăpat vigilenței întregii ierarhii de cenzoari.

Am stăruit mai îndelung asupra cadrului general al acelei paideutice a primului deceniu postbelic și a consecințelor ei întrucât mi s-a părut că Ion Ciocanu reprezintă, în sensul celor de mai sus, alături de Nicolae Esinencu și Petru Cărare, un caz exemplar, precum, de cealaltă parte, este elocventă, în literatură, pilda lui Valeriu Senic și Mihai Dolgan. Orfan de tată (pentru regim era fără importanță faptul că tatăl i-a murit pe timpul foamei, o dată ce “foamea n-a existat”), silitor la carte, reușind să înfrunte la numai șase ani programul clasei I, învățător de limbă rusă (sic!) la școala din sat abia absolvind 10 clase, apoi student la Universitate, unde este remarcat și susținut “părintește” de I. Racul, cel care întruchipa, la acea dată, “sovestea științei literare de partid” din RSSM, Ion Ciocanu era ca și cum predestinat pentru o strălucită carieră de “slujitor al Partidului”. În acest scop, credem, a și fost atât de lesne făcut membru PCUS, atunci când pentru unii aceasta însemna mai degrabă să treacă o cămilă prin urechile acului. Apoi, foarte repede, doctorantura, susținerea tezei, publicarea ei (“Caractere și conflicte”) și – înainte – drumul deschis al carierei universitare cu un curs de “Teorie a literaturii”, un sfert din care era ocupat de “drămuirea” principiilor realismului socialist, iar, ca obligațiune obștească, redactor al ziarului universității. Nicio fisură! O biografie

exemplară pentru un intelectual crescut și educat în pepiniera (A.T. Borșci zicea “pitomnicul”) școlii sovietice și pentru care sistemul a garantat (până aici) sută la sută. Cu toate acestea, o umbră de suspiciune părea să planeze, vag, asupra neobositului și prolificului profesor, critic, prozator, ziarist Ion Ciocanu. Și nu numai fiindcă nu a semnat în duet cu I. Racul niciun articol, cum a făcut-o fără să se îngrețoșeze, ba chiar cu plăcere, am spune, V. Senic. Era uneori ceva “pe alătura” în comportamentul său, ceva ce făcea să tresară conștiința vigilentă a vulpoilor partinici de la Universitate și puneă pe gânduri (deocamdată). Păcatele tinereților?... Așa s-a crezut un timp, când Ion Ciocanu făcea dintr-o fițuică universitară o arenă pentru defulările unor bătauși ai cuvântului, când la lecțiile sale, împănate din abundență cu întinse cugetări din Belinski, Dobroliubov și Cernășevski (aceștia fuseseră zeii tutelari ai criticii și teoriei literare moldovenești de după război), apăsa prea insistent pe criteriile estetice ale literaturii, sau când, în cronicile sale literare, repeta, provocator, pe urmele lui Coroban, că nu tema face o operă literară mare și credibilă.

Momentul adevărului nu s-a lăsat mult așteptat. O recenzie favorabilă la romanul lui Ion Druță “Povara bunătații noastre”, roman care provocase adânci crize de digestie veterinarului și criticului literar Ivan Bodiul, l-a făcut peste noapte indezirabil. Alungat de la catedră și, pare-mi-se, și din cămin, fără serviciu, umblând ca un ciumat dintr-o instanță de partid în alta, somat de bodigarzii lui I. Bodiul cu pistolul, atunci când a vrut să-i transmită personal acestuia o scrisoare cu “lămuririle” de rigoare ale cazului său, mai rămânea ca cineva să strige fraza sacramentală din piesa “Lumina”: “Afară din republică!”, adică “La Kolâma cu el!” Dar nu a strigat nimeni. Nu mai erau timpurile celea. Și, încet-încet, Ion Ciocanu s-a resemnat și a conțenit să mai caute dreptatea pe linie de partid.

S-a resemnat, dar fără a se domoli. Știindu-se deja luat în vizor, nu mai avea nevoie de infinitele precauții pe care le impunea prudența unor prelegeri de la catedră. Scrisul său, întotdeauna dezinvolt și colocvial, a căpătat o finalitate mai precisă. Tezele se scriu pentru titluri științifice și grade universitare, recenziile și articolele literare, cărțile de critică au ca obiectiv relația literatură-cititor, sunt un îndreptar al gustului public. Criticul este “un creator de puncte de vedere, de opinii, de concepții asupra artei”, spune Ion Ciocanu în contrasens cu dogma realismului socialist, care restrângea puterea creației la câteva precepte abstracte și imuabile. În această viziune, critica literară devine un “dialog continuu”, cu o deschidere multiplă în mai multe direcții ce țin de procesul de creație și cel de receptare a operei artistice. Demersul criticului se substanțializează, la mijloc se interpune responsabilitatea dublă, față de literatură și față de cititor. Nu e deloc întâmplător faptul că “Dialog continuu”, cartea apărută în 1977, adică în acei ani de confruntare în surdină cu sistemul, dar și cu sine, a fost pentru forurile conducătoare “cea mai controversată

publicație a lui Ion Ciocanu”. Am adăuga, și cea mai consistentă. În dublul proces de comunicare cu opera și cu cititorul, ponderea esteticului crește și se nuanțează. "Esteticul" este mereu hârta de turnesol, proba de adevăr și sinceritate a literaturii. Din articol în articol, de la o carte la alta, Ion Ciocanu nu obosește să repete, cu riscul de a plictisi spiritele "subțiri" și de a agasa vigilenții comisari ai ideologiei, că nu tema este hotărâtoare pentru o operă artistică. "Nu tema..., nu tema..., nu tema..." – iată un refren critic susținut de dânsul cu o îndârjire și răbdare de Sisif, în surdina refrenului oficial de atunci privind "actualitatea temei". Înverșunata pledoarie vizează constant un cititor ingenuu (eufemistic vorbind!), pasibil să cadă oricând pradă maculaturii oficioase sau, în genere, indiferent față de literatură, privat de pasiunea lecturii. "Cartea, observă cu o tângă necamuflată Ion Ciocanu, rămâne pe un plan secundar în aria de preocupări a maselor. E o stare de lucruri la a cărei schimbare în bine avem datoria de a participa cu toții, în ciuda oricăror condiții, oricât de rele." În perseverența sa, în insistența explicării și explicitării de sensuri, de subtexte și de înțelesuri, regăsim un patos persuasiv, o dorință tenace de a ajunge la public, la "mase", de a influența (și a modela) gusturile, opțiunile literare și, prin aceasta, convingerile, sufletul, conștiința acestora. Într-un context neoficios este oarecum deranjantă această trimitere directă, oarecum brutală, la mase. Urmărind însă, în profunzime, demersul lui Ion Ciocanu, depistăm pe parcursul întregii sale activități de scriitor consecvența unei convingeri paideutice, culturalizatoare a scrisului. Mulțimile care nu citesc ori citesc printr-o grilă falsă, ideologizantă, sunt mase. Pentru ca acestea să devină popor, adică o unitate etnică distinctă alcătuită din indivizi cu personalitate, este nevoie de efortul susținut al tuturor oamenilor de cultură neînregimentați în orchestra de surle și chimvale a propagandei oficiale. Scopul, misiunea, *datoria* acestora este de a contribui, prin scrisul lor, la o paideia națională (replacă și alternativă a sistemului de educație sovietic). Păstrând proporțiile și având în vedere uriașele (totuși) diferențe între situația sub comunism a românilor din Basarabia și a celor din Țară, descoperim aceeași intenție și aceleași consecințe, țintite și vizate de efortul lui Noica prin școala de la Păltiniș, de "naștere a eului, a individualității, a gândirii autonome, care se smulgea din lumea imbecilizării forțate și planificate" (Gabriel Liiceanu). Iată cum "licbezul" de demult se își află rezonanța peste ani într-o concepție absolut contrarie, de rezistență și salvare națională în fața pericolului abrutizării totale și a dispariției. E o concepție pe care Ion Ciocanu o susține cu dezinvoltura colocvială a unui "plebeu" în arenă, care se vrea cu tot înadinsul înțeles de toți, cum spunea Alexandru Burlacu, și de liceeni, și de academicieni, și care își dă seama că și această muncă este onorantă și că cineva *trebuie* să și-o asume cu toată răspunderea. Trebuie! Acesta e cuvântul de ordine al scrisului său adresat, în primul rând, sieși.

Dr. hab. în filologie Andrei Turcanu

“HRONICUL ȘI CÂNTECUL” NUMELOR

Dr. MARIA COSNICEANU

LA 75 DE ANI

Născută la 4 februarie 1935. Filolog, domeniul științific: onomastică (antroponimie). Doctor în filologie (1971).

Pentru a sugera expresia unei vieți dedicate cercetării cu trudă, dar și cu admirație, a **numelui românesc** într-un spațiu vitregit al istoriei de către o distinsă doamnă – Maria Cosniceanu – am ales să parafrazăm titlul unui cunoscut roman autobiografic semnat de Lucian Blaga: „Hronicul și cântecul vârstelor”. Toată averea intelectuală, toate volumele și volumașele adunate grămăjoara pe care le-a semnat de-a lungul timpului pot alcătui un adevărat **Hronic** al numelor – fiecare nume cu istoria lui, cu etimologiile lui, cu derivatele (hipocoristicele) lui, cu lungul șir de persoane și personalități care l-au purtat, cu variantele lui, cu influențele și deformările lui, cu lungul lui întoarcere acasă, cu punerea lui la adăpostul legii, cu **cântecul** lui, pe care omagiata noastră l-a ascultat până l-a învățat și l-a transmis generațiilor de azi și de mâine.

A-ți închina viața studiului numelui a fost pentru dna Cosniceanu un noroc – temă interesantă, cu aplicare foarte palpabilă (căci numele e peste tot, ne însoțește toată viața, fără nume s-ar prăbuși activitatea tuturor instituțiilor, ca să nu mai zicem de birourile de stare civilă, de recensămintele populației, de Ministerul Dezvoltării Informaționale etc.). Cu alte cuvinte, onomastica s-a dovedit a fi un domeniu foarte „personalizat” și de care este extrem de interesat Măria sa Vorbitorul de rând, care nu face filologie, dar care se atinge inevitabil de domeniul onomasticii atunci când este pus în situația de a alege un NUME (pentru odrasla/odraslele care îl vor duce mai departe), de a-i cunoaște originile și semnificația și de a-l scrie și pronunța într-un fel anume care să-l reprezinte. Paul Goma într-un memorabil pasaj „Din calidor” spune: „Când ai să te însori, ai să vezi că numele e ca nevasta: cu timpul, te înveți tu cu el, se învață el cu tine, fiecare se dă oleacă după celălalt, se modelează unul după altul. Știau ei ce știau bătrânii